

Įrodinėjimo standartas Lietuvos civiliniame procese

Jurgis Bartkus

<https://orcid.org/0000-0002-2603-7149>

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedros asistentas

socialinių mokslų daktaras

Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva

Tel.: +370 5 236 6170

El. paštas jurgis.bartkus@tf.vu.lt

The Standard of Proof in Lithuanian Civil Proceedings

Jurgis Bartkus

(Vilnius University (Lithuania))

The aim of this article is to review the standard of proof applied in Lithuanian civil proceedings. The article analyses the concept, function, and types of the standard of proof. An analysis of statutory law, court practice, and legal scholarship reveals that the Lithuanian civil procedure has long lacked a uniformly applied standard of proof. The article demonstrates that the 2024 decision of the Supreme Court of Lithuania significantly influenced the application of a uniform standard of proof, leading courts to apply the reasonable belief standard more frequently thereafter.

Keywords: standard of proof, civil procedure, evidence, cognitive bias.

Įrodinėjimo standartas Lietuvos civiliniame procese

Jurgis Bartkus

(Vilniaus universitetas (Lietuva))

Straipsnio tikslas yra apžvelgti Lietuvos civiliniame procese taikomą įrodinėjimo standartą. Tyrime analizuojama įrodinėjimo standarto samprata, funkcijos ir rūšys. Statutinės teisės, teismų praktikos ir teisės doktrinos analizė atskleidžia, kad Lietuvos civilinis procesas ilgą laiką nepasižymėjo vienodai taikomu įrodinėjimo standartu. Tyrime parodoma, kad esminę reikšmę vienodo įrodinėjimo standarto taikymui turėjo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. priimta nutartis, po kurios teismų praktika pradėjo dažniau taikyti pagrįsto įsitikinimo standartą.

Pagrindiniai žodžiai: įrodinėjimo standartas, civilinis procesas, įrodymai, kognityviniai šališkumai.

Įvadas

Šio tyrimo tikslas yra apžvelgti Lietuvos civiliniame procese taikomą įrodinėjimo standartą. Šio tikslo siekiama išsikeliant **keturis uždavinius**: 1) atskleisti įrodinėjimo standarto sampratą ir jo funkcijas civiliniame procese; 2) paaiškinti ir kritiškai įvertinti civiliniame procese dažniausiai taikomus įro-

Received: 31/10/2025. **Accepted:** 23/03/2026

Copyright © 2026 Jurgis Bartkus. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

dinėjimo standartus, t. y. didesnės tikimybės standartą ir pagrįsto įsitikinimo standartą; 3) atskleisti įrodinėjimo standarto *status quo* Lietuvos civiliniame procese; 4) įvertinti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktikos, kurioje nuspręsta, kad Lietuvos civiliniame procese yra taikomas pagrįsto įsitikinimo standartas, pokytį.

Tyrimo objektas – įrodinėjimo standartas Lietuvos civiliniame procese. Mokslinis tyrimas yra susijęs tik su „tradicinėmis“ civilinėmis bylomis, t. y. civilinėmis bylomis, kurios nepasižymi viešuoju interesu, kuris galėtų nulemti kitokio įrodinėjimo standarto taikymą. Be to, straipsnyje pateikiama detali įrodinėjimo standarto sampratos, funkcijų teorinė analizė, taip pat pateikiamas kitų užsienio valstybių, įskaitant JAV, Vokietijos, Prancūzijos, civilinio proceso teisės tyrimas. Nepaisant to, šie aspektai neišplečia tyrimo objekto, o priešingai – teorinė ir kitų jurisdikcijų analizė yra skirta geriau atskleisti ir suprasti Lietuvos civiliniame procese aptinkamą įrodinėjimo standarto problematiką.

Tyrimo metodai – tyrime, pasitelktus pozityviąją teisę, teismų praktiką ir teisės doktriną, siekiama pasiekti išsikelto tikslą ir įvykdyti uždavinius. Tyrime daugiausia dėmesio skiriama LAT praktikai, kuri aiškina ir plėtoja įrodinėjimo standarto taikymą Lietuvos civiliniame procese. Tyrimo metu buvo analizuotos visos *infolex.lt* puslapyje pateiktos LAT nutartys nuo 2003 m. iki 2025 metų. Nutarčių buvo ieškoma paieškos sistemoje naudojant įvairius raktažodžius – „įrodinėjim* standart*“, „įrodym* vertinim*“, „įrodinėjim*“. Papildomai straipsnyje pasitelkiamos įžvalgos iš elgsenos teisės ir ekonomikos (angl. *behavioral law and economics*) disciplinų.

Nagrinėjamos **temos aktualumas ir ištirtumo laipsnis** – įrodinėjimo standarto tema XXI informacinių technologijų amžiuje iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti pasenusi, išsemta ir nebeaktuali. Nors praktiniu ir pragmatiniu požiūriu netgi norėtusi, kad taip ir būtų, įrodinėjimo standarto tematika niekada nebus iki galo išsemta. Ši tematika yra aktuali jau vien dėl to, kad su šiuo institutu susiduriama kiekvieną kartą teisėjui nustatinėjant faktus. Šia tema Lietuvoje yra rašę V. Mikelėnas¹, V. Nekrošius², Ž. Terebeiza³, taip pat įrodymų standarto klausimas bendrais bruožais paliečiamas Lietuvos civilinio proceso teisės vadovėliuose⁴.

Tyrimo originalumas – darbas yra originalus, nes tyrime detaliam analizuojama įrodinėjimo standarto samprata, jo funkcijos, dažniausiai su civiliniu procesu siejami įrodinėjimo standartai. Be to, skirtingai nei kituose Lietuvos teisės doktrinos darbuose, šiame darbe pasitelkiami elgsenos teisės ir ekonomikos tyrimai. Atskirai paminėtina, kad V. Nekrošius ir šio straipsnio autorius 2024 m. parengė straipsnį „Įrodinėjimo standarto paieškos Lietuvos Respublikos civiliniame procese“⁵. Tačiau šis tyrimas nuo minėto bendraautorio straipsnio skiriasi keliais aspektais: 1) jame identifikuojamos įrodinėjimo standarto funkcijos; 2) šiame tyrime detaliam apžvelgiami du civiliniame procese dažniausiai taikomi įrodinėjimo standartai, t. y. didesnės tikimybės ir pagrįsto įsitikinimo standartai; 3) taip pat analizuo-

¹ MIKELĖNAS, Valentinas (2005). Įrodymų pakankamumo problema civiliniame procese. Iš: NEKROŠIUS, Vytautas et al. *Tarptautinės konferencijos medžiaga „Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme reforma Baltijos jūros regiono valstybėse ir centrinėje Europoje“*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 6–10.

² NEKROŠIUS, Vytautas (2004). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodeksų normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė. *Justitia*, 3(57), 13–21.

³ TEREBEIZA, Žilvinas (2011). Tiesos nustatymo problema šiuolaikiniame civiliniame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 3, 1015–1029.

⁴ Žr. VALANČIUS, Virgilijus; DRIUKAS, Artūras (2006). *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras; MIKELĖNAS, Valentinas et al. (2020). *Civilinio proceso teisė. Bendroji dalis. I knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

⁵ NEKROŠIUS, Vytautas; BARTKUS, Jurgis (2024). Įrodinėjimo standarto paieškos Lietuvos Respublikos civiliniame procese. *Teisė*, 132, 8–19.

jama įrodinėjimo standarto *status quo* po 2024 m. vasario 8 d. LAT nutarties⁶, kuri, kaip bus parodyta tyrime, pradėjo formuoti vienodą teismų praktiką įrodinėjimo standarto klausimu.

Šaltinių ir literatūros apžvalga – išskirtinę reikšmę šiame darbe turėjo V. Mikelėno, V. Nekrošiaus, M. Taruffo, M. Schweizer, bendraautorį K. M. Clermont ir E. Sherwin darbai. Šiame darbe taip pat didelę reikšmę turėjo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (toliau – CPK)⁷ ir LAT praktika.

1. Įrodinėjimo standarto samprata ir funkcijos

Teisės doktrinoje įrodinėjimo standartas dažniausiai apibrėžiamas kaip įsitikinimo laipsnis, kuris turi susiformuoti teisėjui įrodinėjimo metu⁸. Tai lyg įsitikinimo laipsnis, kurį pasiekus teisėjui, šalis, turinti įrodinėjimo naštą, įgyja teisę į jai palankaus įrodinėjimo fakto konstatavimą. Panaši įrodinėjimo standarto samprata pateikiama ir užsienio teismų sprendimuose. Pavyzdžiui, JAV Aukščiausiasis Teismas apibrėžia įrodinėjimo standartą kaip „tikrumo laipsnį, kurį turi pasiekti teismas, kad jis nuspręstų šalies, turinčios įrodinėjimo naštą, naudai. Kitaip tariant, terminas „įrodinėjimo standartas“ rodo, kaip sunku bus įrodinėjimo naštą turinčiai šaliai <...> įtikinti esant faktus jos naudai“⁹.

Apsiriboti išimtinai įrodinėjimo standarto sąvokos paaiškinimu negalime. Kiekvienas teisinis reiškinys yra funkcinis dalykas, tarnaujantis tam tikram tikslui ar susijusių tikslų visumai¹⁰. Įrodinėjimo standartas nėra išimtis. Šis proceso teisės institutas turi konkrečius tikslus, kuriuos atlieka civiliniame procese. Todėl, siekdami suprasti įrodinėjimo standarto reikšmę civiliniame procese, turime atskleisti ne tik jo apibrėžimą, bet ir konkrečius tikslus. Toliau detaliau tiek identifikuojami, tiek atskleidžiami įrodinėjimo standarto tikslai civiliniame procese.

Pirma, įrodinėjimo standartas veikia kaip tam tikros gairės, leidžiančios teisėjui atsakyti į klausimą – pagal kokius kriterijus turime nustatyti, faktas yra įrodytas ar ne. Lietuvos teisės doktrinoje įrodinėjimo standarto problematika dažnai irgi apibrėžiama klausimo forma, t. y. ar tam, kad faktas būtų įrodytas, teismas turi būti visiškai įsitikinęs jo egzistavimu, ar teismui užtenka labiau tikėti nei netikėti¹¹? Šiuo aspektu įrodinėjimo standartas įneša tam tikro teisinio aiškumo, nes neleidžia įrodinėjimo procesui tęstis neribotą laiką, o nustato tam tikrą pabaigos liniją, kurią pasiekus įrodinėjimas turėtų baigtis.

Antra, kitas tikslas yra įrodinėjimo rizikos paskirstymas proceso šalims. Konkretaus įrodinėjimo standarto taikymas civiliniame procese leidžia atsakyti į klausimą – kada bus laikoma, kad šalis neįvykdė įrodinėjimo naštos, t. y. nepasiekė įstatymo ar teismų praktikos nustatyto įsitikinimo laipsnio ir dėl to teismo procese neįrodė faktinės aplinkybės.

Trečia, įrodinėjimo standartas sumažina klaidos riziką įrodinėjimo procese. Deja, bet įrodinėjimo procese neįmanoma išvengti klaidų. Kaip yra nurodęs JAV Aukščiausiasis Teismas: „bylinėjantis visada egzistuoja klaidos tikimybė, atsispindinti fakto nustatymo klaida, kurią abidvi šalys privalo įvertinti“¹². Įrodinėjimo standartas atlieka šių klaidų sumažinimo funkciją, nes neleidžia teisėjui nuspręsti dėl fakto egzistavimo, kol nėra pasiektas tam tikras įsitikinimo laipsnis. Tiesa, didesnis įrodinėjimo standartas nebūtinai reiškia mažesnę klaidos riziką. Per aukštas įrodinėjimo standartas civiliniame procese gali

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024-02-08 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-9-1075/2024.

⁷ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. 2002 m. vasario 28 d., *Valstybės žinios*, Nr. 36-1340.

⁸ GLOVER, Richard (2017). *Murphy on Evidence*. 15th Edition. Oxford University Press, p. 124.

⁹ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 2011-06-09 sprendimas *Microsoft Corp. v. i4i Limited Partnership et al.*, No. 10-290.

¹⁰ FULLER, Lon L. (1964). *The Morality of Law*. Yale University Press, p. 145.

¹¹ VALANČIUS, Virgilijus; DRIUKAS, Artūras (2006). *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 559.

¹² Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1958-06-30 sprendimas *Speiser v. Randall*, No. 357 U.S. 513.

nulemti didelę įrodinėjimo našta šaliai, kuri nors ir yra teisi, dėl aukšto įrodinėjimo standarto nesugebės įrodyti sau palankių faktinių aplinkybių. Todėl įrodinėjimo standartas privalo atspindėti tam tikrą balansą tarp klaidų sumažinimo procese ir nepernelyg sunkios įrodinėjimo naštos.

Ketvirta, įrodinėjimo standartas užtikrina teismo sprendimo teisėtumą. Kiekviena teisinė sistema, kuri siekia būti sąžininga ir teisinga, prieš taikant teisę privalo užtikrinti teisingą faktų nustatymą¹³. Procesas, kurio metu teisingai nustatomi faktai, sudaro sąlygas teisingai pritaikyti teisės aktus ir ginti pažeistas teises. Įrodinėjimo standartas, kuris tiek šalims, tiek teisėjui nustato aiškias įrodinėjimo gaires, padeda užtikrinti teismo sprendimo teisėtumą.

Penkta, įrodinėjimo standartas atlieka ir tam tikrą prevencinę funkciją. L. Kaplow nurodo, kad įrodinėjimo standartas gali atgrasyti teisės subjektus nuo nepageidaujamo ar prieštaraujančio teisei elgesio¹⁴. Pavyzdžiui, per aukšto įrodinėjimo standarto nustatymas gali sudaryti kliūtis įrodinėjimo našta turinčiai šaliai įrodyti kitos šalies padarytus neteisėtus veiksmus. Šios procesinės kliūtys gali veikti kaip tam tikra paskata atlikti neteisėtus veiksmus, nes teisinės atsakomybės dėl per aukšto įrodinėjimo standarto bus galima išvengti.

Taigi, pirmiau pateikta analizė leidžia daryti kelias išvadas: 1) įrodinėjimo standartas yra tam tikras teisėjo įsitikinimo laipsnis, kurį pasiekęs teisėjas turi konstatuoti, kad faktinės aplinkybės buvo; 2) įrodinėjimo standartas procese atlieka svarbias funkcijas – leidžia teisėjui *ex ante* žinoti, kada faktas turėtų būti laikomas nustatytu, paskirsto įrodinėjimo riziką šalims, sumažina klaidos tikimybę teismo procese, užtikrina teismo sprendimo teisėtumą ir atlieka neteisėto elgesio prevenciją.

2. Įrodinėjimo standartai civiliniame procese

Atskleidus įrodinėjimo standarto sampratą ir jo funkcijas, metas pereiti prie įrodinėjimo standartų, taikomų civiliniame procese. Skirtingi įrodinėjimo standartai nustato skirtingus įsitikinimo laipsnius, kuriuos turi pasiekti teisėjas. Pavyzdžiui, įrodinėjimo standartas galėtų nustatyti, kad faktas turi būti laikomas įrodytu tik tuo atveju, jeigu dėl fakto egzistavimo teisėjui nekyla jokių abejonių, t. y. teisėjas yra pasiekęs šimtaprocentį įsitikinimo laipsnį.

Dėl įrodinėjimo standartų gausos šiame straipsnyje neįmanoma išanalizuoti visų įrodinėjimo standartų. Galų gale kai kurie įrodinėjimo standartai yra būdingi tik baudžiamajam procesui, todėl nepatenka į šio tyrimo objektą. Pavyzdžiui, pagrįstų abejonių nebuvimo standartas (angl. *beyond a reasonable doubt standard*) yra būdingas baudžiamajam, o ne civiliniam procesui¹⁵. Todėl šis tyrimas apsiriboja dviem įrodinėjimo standartais – didesnės tikimybės standartu (angl. *preponderance of evidence* arba *balance of probabilities standard*) ir pagrįsto / protingo įsitikinimo standartu (pranc. *intime conviction* arba *raisonnes conviction*). Šių dviejų standartų pasirinkimą nulėmė ne tik tai, kad šie standartai yra dažniausiai siejami su civiliniu procesu, bet ir tai, kad, kaip bus parodyta toliau, jie yra aktualūs Lietuvos civiliniam procesui. Toliau pateikiama abiejų šių standartų analizė.

2.1. Didesnės tikimybės standartas

Pagal didesnės tikimybės standartą faktinė aplinkybė yra įrodyta, kai teisėjui yra labiau tikėtina, kad ši faktinė aplinkybė buvo nei nebuvo. Šis standartas dažnai yra apibrėžiamas matematine formule –

¹³ CLERMONT, Kevin M.; SHERWIN, Emily (2002). Comparative View of Standards of Proof. *The American Journal of Comparative Law*, 50(2), 269.

¹⁴ Žr.: KAPLOW, Louis (2012). Burden of Proof. *Yale Law Journal*, 121, 738–859.

¹⁵ Pavyzdžiui, žr.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016-11-22 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-368-942/2016.

jeigu ieškovas sugeba įtikinti teisną 51 % prieš 49 % esant aplinkybių, kurios sudaro ieškinio pagrindą, ieškinio pagrindas pripažintinas įrodytu¹⁶. Didesnės tikimybės standartas yra būdingas bendrosios teisės tradicijos valstybėse.

Šiam standartui paaiškinti reikia konceptualesnio žvilgsnio į bendrosios teisės tradicijos ir kontinentinės teisės tradicijos įrodinėjimo proceso skirtumus. Vienas iš konceptualių skirtumų yra šių tradicijų požiūris į įrodinėjimo tikslą. Bendrosios teisės tradicija yra orientuota į objektyvų faktų nustatymą, t. y. tiesos nustatymą. Kontinentinė teisės tradicija orientuojasi į subjektyvų įrodinėjimo elementą, t. y. į subjektyvius veiksmus, formuojančius teisėjo įsitikinimą siekiant tiesos¹⁷. Šis tradicijų skirtumas nulemia ir tai, kad bendrosios teisės tradicija įrodinėjimo procese pasitelkia tam tikrus objektyvius kriterijus. Vienas iš šių kriterijų yra tikėtinas (angl. *probability*), kuris teisėjo įsitikinimo laipsnį susieja ne su subjektyviu įsitikinimu, o su faktinės aplinkybės tikėtinumu, t. y. faktinė aplinkybė bus laikoma nustatyta tuo atveju, jeigu yra labiau tikėtina, kad ji egzistavo.

Didesnės tikimybės standarto ištakos yra susijusios su XVIII a. filosofu T. Bayesu, kuris savo moksliniuose darbuose tyrė tikimybių teoriją. T. Bayesas laikėsi pozicijos, kad žmogaus įsitikinimas turėtų būti skirstomas laipsniais, kaip šiuo atveju tikėtinumo laipsniu, o ne kategorijomis „esu įsitikinęs“ ar „nesu įsitikinęs“. Anot T. Bayeso, teisėjas turėtų pradėti nuo tam tikros išankstinės tikimybės, kad faktiniai teiginiai yra teisingi, tada, remdamasis Bayeso taisykle, įvertinti šią tikimybę atsižvelgdamas į jam pateiktus įrodymus, ir galiausiai nustatyti atitinkamą tikimybę dėl šių teiginių teisingumo. Paskui ši tikimybė yra palyginama ir sugretinama su iš anksto nustatyta įsitikinimo riba – didesnės tikimybės standartu – ir teisėjas priima sprendimą šalies, kuriai tenka įrodinėjimo našta, naudai, jei įsitikinimo laipsnis viršija šią įsitikinimo ribą, ir tos šalies nenaudai, jei įsitikinimo laipsnis neviršija šios ribos¹⁸.

Ilgai netrukus pastarosios T. Bayeso idėjos padarė didelę įtaką civilinio proceso teisei. Pavyzdžiui, dar XVIII a. anglų teisininkas Richardas Wooddesonas savo paskaitų metu Oksforde teigė: „sprendžiant bylas, susijusias su civilinėmis teisėmis ir nuosavybe, privalo laimėti ta pusė, kuriai tikimybė yra palankesnė“¹⁹. Didesnės tikimybės standartas iki šiol taikomas tiek JAV, tiek Anglijos ir Velso civiliniame procese. Pakankamai detalų šio standarto apibūdinimą galima rasti prisiekusiesiems pateikiamose instrukcijose apie įrodinėjimo standartą. Pavyzdžiui, Pensilvanijos valstijos standartiniuose civilinių bylų prisiekusiųjų nurodymuose teigiama: „Įrodymų persvara reiškia, kad labiau tikėtina, jog teiginys yra teisingas nei neteisingas <...>. Pagalvokite apie įprastas svarstyklės, kurių kiekvienoje pusėje yra padėklai daiktams laikyti. Įsivaizduokite, kad svarstyklėmis naudojotės svarstydami prisiekusiųjų kambarį. Visus ieškovui palankius įrodymus sudėkite į vieną lėkštę. Į kitas svarstyklės sudėkite visus atsakovui palankius įrodymus. Jei svarstyklės nors truputį pakrypsta į ieškovo pusę, turite nuspręsti ieškovo naudai.“²⁰

Šio įrodinėjimo standarto ilgaamžiškumas ir platus pripažinimas bendrosios teisės tradicijoje neturėtų stebinti. Didesnės tikimybės standartas iki šiol laikomas vienu iš labiausiai civilinį procesą atitinkančiu standartu. Teisės doktrinoje galime rasti pozicijų, kad šio standarto palankumas civili-

¹⁶ MIKELĖNAS, Valentinas (2005). Įrodymų pakankamumo problema civiliniame procese. Iš: NEKROŠIUS, Vytautas et al. *Tarptautinės konferencijos medžiaga „Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme reforma Baltijos jūros regiono valstybėse ir centrinėje Europoje“*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 10.

¹⁷ ENGEL, Christoph (2009). Preponderance of the Evidence Versus in Time Conviction: A Behavioral Perspective on a Conflict between American and Continental European Law. *Vermont Law Review*, 33, 436.

¹⁸ SCHWEIZER, Mark (2015). Loss Aversion, Omission Bias and the Civil Standard of Proof. In: MATHIS, Klaus (ed.). *European Perspectives on Behavioural Law and Economics*. Springer, p. 127–128.

¹⁹ LEUBSDORF, John (2016). The Surprising History of the Preponderance Standard of Civil Proof. *Florida Law Review*, 67(5), p. 1583.

²⁰ ENGEL, Christoph (2009). Preponderance of the Evidence Versus in Time Conviction: A Behavioral Perspective on a Conflict between American and Continental European Law. *Vermont Law Review*, 33, 439.

niam procesui ypač pasireiškia tuo, kad šis standartas sumažina klaidos padarymo riziką ir labiausiai subalansuoja šalių galimybes procese, o tai padeda lygiateisiškumo ir rungimosi principams²¹. Kitaip tariant, šis standartas neužkrauna per didelės įrodinėjimo naštos nė vienai iš proceso šalių ir taip sukuria palankias procesines sąlygas. Tačiau didesnės tikimybės standartas nėra ir nekritikuotas. Keli kritikos aspektai yra pateikiami toliau.

Pirma, didesnės tikimybės standartas reikalauja per mažo įsitikinimo laipsnio. Kaip minėta, didesnės tikimybės standartas reikalauja tik didesnės tikimybės, t. y. 51 % įsitikinimo, o tai nėra itin aukštas standartas. Kaip nurodoma Lietuvos teisės doktrinoje, žmonių gyvenimai ir likimai bei jų problemos negali būti sprendžiami vadovaujantis principu „daugiau – mažiau“, o pats tikėtinas tik ir skatina teisimą tikėti, kad aplinkybė galėjo egzistuoti ar neegzistuoti²². Atitinkamai, gali būti pagrįstai keliamas klausimas, ar civilinėse bylose faktas turi būti laikomas nustatytu tik dėl to, kad jis labiau tikėtinas?

Įdomų pavyzdį šiuo atveju pateikia ir Vokietijos civilinio proceso teisė, kuri griežtai atmets didesnės tikimybės standartą. XX amžiaus aštuntajame dešimtmetyje Vokietijos teisės doktrinoje pradėjo gausėti pasiūlymų Vokietijos civiliniame procese taikyti didesnės tikimybės standartą. Šie pasiūlymai gana greitai buvo atmesti, o vienas iš pagrindinių argumentų prieš didesnės tikimybės standarto taikymą buvo tai, kad šis standartas yra paprasčiausiai per žemas. Pavyzdžiui, Vokietijos civilinio proceso teisės mokslininkas Gerhardas Walteris nurodė: „Panaikinus vidinio įsitikinimo reikalavimą, būtų sugadinta gyventojų moralė – jei teisme „laimėti“ užtektų tikimybių persvaros! Jei nenorima prarasti žmonių sutarimo, sutarimo su jų teisingumo sistema, reikia gerbti išaugusias ir įsišaknijusias tradicijas.“²³

Antra, įvairūs teisėjų kognityviniai šališkumai reikalauja pakelti didesnės tikimybės standartą. Antra problema yra aptinkama elgsenos ekonomikos tyrimuose. XX ir XXI amžiaus moksliniai tyrimai psichologijos ir elgsenos ekonomikos srityse leidžia daryti išvadą, kad žmonės priimdami sprendimus kai kada nesielgia racionaliai. Priešingai – priimdami sprendimus dažnai susiduriame su įvairiomis kognityvinėmis kliūtimis, tokiomis kaip kognityviniai šališkumai, triukšmas ir kt.²⁴

Kelios iš šių kognityvinių klaidų gali turėti ir tiesioginę įtaką sprendimams priimti civiliniame procese. Pavyzdžiui, vienas iš kognityvinių šališkumų yra nenoro patirti nuostolių šališkumas (angl. *loss aversion bias*). Šis ne kartą moksliniuose tyrimuose patvirtintas šališkumas nulemia tai, kad žmonės perspektyvą ką nors prarasti vertina dvigubai blogiau nei perspektyvą ką nors įgyti. Šio šališkumo esmę atskleidžia empirinis tyrimas, kurio metu vieniems studentams buvo duotas kavos puodelis, o kitiems ne. Studentų, negavusių puodelio, prašoma apžiūrėti kaimynų puodelius. Tada puodelių savininkai kviečiami parduoti savo puodelius, o kiti – juos nusipirkti. Visi studentai tai daro atsakydami į šį klausimą: „Už kiekvieną iš toliau nurodytų kainų nurodykite, ar norėtumėte (atsisakyti / nusipirkti) puodelį.“ Rezultatai rodo, kad turintieji puodelius reikalauja maždaug dvigubai didesnės sumos, kad jų atsisakytų, t. y. juos prarastų, nei kiti yra pasirengę mokėti, kad juos įsigytų. Šio tyrimo rezultatai buvo patvirtinti ne vieną kartą²⁵.

Šis šališkumas turi tiesioginę įtaką įrodinėjimo procesui teisme. Patenkinus ieškinį, ieškovas įgyja tai, ko nėra turėjęs, arba tai, ką buvo praradęs. Kita vertus, patenkinus ieškinį, atsakovas praranda tai,

²¹ Pavyzdžiui, žr.: CLERMONT, Kevin M.; SHERWIN, Emily (2002). Comparative View of Standards of Proof. *The American Journal of Comparative Law*, 50(2), 267–274.

²² NEKROŠIUS, Vytautas (2004). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodeksų normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė. *Justitia*, 3(57), 14–15.

²³ SCHWEIZER, Mark (2015). Loss Aversion, Omission Bias and the Civil Standard of Proof. In: MATHIS, Klaus (ed.). *European Perspectives on Behavioural Law and Economics*. Springer, p. 132.

²⁴ Pavyzdžiui, žr.: KAHNEMAN, Daniel; SIBONY, Olivier; SUNSTEIN, Cass R. (2021). *Noise: A Flaw in Human Judgment*. Little, Brown Spark.

²⁵ THALER, Richard; SUNSTEIN, Cass R. (2021). *Nudge: The Final Edition*. Penguin Books, p. 35.

ką turėjo²⁶. Dėl nuostolių šališkumo atsakovo praradimas jam turės dvigubai blogesnę įtaką, nei ieškovo jo įgijimas. Todėl, bent jau kai kurių autorių nuomone, atsižvelgiant į tai, kad lygiateisiškumo principas įpareigoja išlaikyti vienodą pagarbą tiek ieškovui, tiek atsakovui, nenoro patirti nuostolių šališkumui reikalauja aukštesnio įrodinėjimo standarto nei didesnės tikimybės standartui. Aukštesnis standartas leistų kompensuoti nenoro patirti nuostolių šališkumą, nes prieš priimant sprendimą, kurio pagrindu viena iš proceso šalių patirtų nuostolių, t. y. ką nors prarastų, civilinio proceso teisė neleistų apsiriboti tik tikėtinumu²⁷.

Kitas kognityvinis šališkumas – praleidimo šališkumas (angl. *omission bias*). Dėl šio šališkumo priimdami sprendimus esame labiau linkę nesiimti veiksmų nei jų imtis. Kitaip tariant, šis kognityvinis šališkumas įprasmina žinomą posakį „jeigu gali kažko nedaryti – nedaryk“. Įvairūs empiriniai tyrimai patvirtina, kad žala, kuri buvo padaryta aktyviais veiksmais, esame linkę vertinti gerokai griežčiau nei identišką žalą, padarytą neveikiant. Pavyzdžiui, mokslininkai I. Ritov ir J. Baron šiam šališkumui iliustruoti pasitelkė skiepijimą – atlikus empirinį tyrimą, buvo padaryta išvada, kad daugelis žmonių mano, kad pasiskiepijimas, t. y. aktyvus veiksmas, gali pakenkti kur kas labiau nei nepasiskiepijimas, t. y. neveikimas²⁸.

Šis šališkumas taip pat turi tiesioginę įtaką įrodinėjimo procesui. Dažnai teismo sprendimas, kuriuo patenkinamas ieškovo reikalavimas, yra „aktyvus“ veiksmas, kuriuo pakeičiama iki sprendimo įvykdymo susiklosčiusi situacija. Kita vertus, ieškinio atmetimas dažnu atveju bus teismo neveikimas, t. y. atsisakymas imtis veiksmų, kuriais pakeičiama esama situacija²⁹. Dėl praleidimo šališkumo teisėjai bus linkę rečiau patenkinti ieškinį nei jį atmesti. Todėl gali kilti pagrįstas klausimas, ar didesnės tikimybės standartas neturėtų būti aukštesnis tais atvejais, kai viena iš šalių įrodinėja, kad ieškinys neturėtų būti patenkintas, t. y. prašo teismo nesiimti veiksmų, kurių ir taip teismas nebus linkęs imtis.

Trečiasis šališkumas yra *status quo* šališkumas. Dėl šio šališkumo esame linkę nekeisti nusistovėjusios padėties. Pavyzdžiui, XX amžiaus aštuntajame dešimtmetyje atliktame tyrime buvo analizuojami JAV koledžų profesorių sprendimai, susiję su jų pensijų planais. Tyrimas atskleidė, kad profesoriai nėra linkę keisti savo pasirinktų pensijos planų. Nė vienas iš tyrimo dalyvių per savo karjerą nebuvo pakeitęs savo pensijos plano. Maža to, susituokę dalyviai, kurie prisidėjo prie konkretaus plano dar būdami vieniši, planų, kuriuose pagrindiniai naudos gavėjai buvo ne jų antrosios pusės, o motinos, nekeitė³⁰. Visą tai galime paaiškinti *status quo* šališkumu, t. y. polinkiu likti prie esamos situacijos.

Kaip jau minėta, teisės doktrinoje laikomasi pozicijos, kad ieškinio patenkinimo atveju dažnai pasikeičia esama situacija, t. y. pasikeičia *status quo*³¹. Dėl *status quo* šališkumo šalis, kuri reikalauja išlaikyti esamą padėtį, o ne ją pakeisti, yra kur kas geresnėje situacijoje. Šiuo atveju taip pat gali būti keliamas klausimas, ar proceso šaliai, kuri nereikalauja teismo pakeisti susiklosčiusios situacijos, neturėtų būti taikomas aukštesnis standartas nei didesnė tikimybė? Greičiausiai, kai kuriais atvejais dėl *status quo* šališkumo atsakymas į pastarąjį klausimą turėtų būti – taip.

²⁶ SCHWEIZER, Mark (2015). Loss Aversion, Omission Bias and the Civil Standard of Proof. In: MATHIS, Klaus (ed.). *European Perspectives on Behavioural Law and Economics*. Springer, p. 134.

²⁷ Žr. detaliau: ZAMIR, Eyal; RITOV, Ilana (2012). Loss Aversion, Omission Bias, and the Burden of Proof in Civil Litigation. *The Journal of Legal Studies*, 41(1), 167.

²⁸ RITOV, Ilana; BARON, Jonathan (1990). Reluctance to Vaccinate: Omission bias and Ambiguity. *Journal of Behavioral Decision Making*, 3(4), 263–277.

²⁹ ZAMIR, Eyal; RITOV, Ilana (2012). Loss Aversion, Omission Bias, and the Burden of Proof in Civil Litigation. *The Journal of Legal Studies*, 41(1), 167.

³⁰ THALER, Richard; SUNSTEIN, Cass R. (2021). *Nudge: The Final Edition*. Penguin Books, p. 36–37.

³¹ SCHWEIZER, Mark (2015). Loss Aversion, Omission Bias and the Civil Standard of Proof. In: MATHIS, Klaus (ed.). *European Perspectives on Behavioural Law and Economics*. Springer, p. 134.

Taigi, pateikta analizė leidžia identifikuoti vieną iš labiausiai paplitusių įrodinėjimo standartų civiliniame procese – didesnės tikimybės standartą. Šis standartas, kuris dažniausiai siejamas su bendrosios teisės tradicija, leidžia faktą laikyti nustatytu, kai yra labiau tikėtina nei ne, kad faktas egzistuoja. Didesnės tikimybės standartas pasižymi įvairiais privalumais – sumažina faktinių klaidų padarymo riziką, užtikrina pamatinius civilinio proceso principus. Tačiau šis standartas neapsieina be kritikos – tiek teisinėje, tiek elgsenos ekonomikos literatūroje pateikti argumentai leidžia teigti, kad kai kuriais atvejais civilinis procesas turėtų pasižymėti aukštesniu įrodinėjimo standartu nei didesnės tikimybės standartas.

2.2. Pagrįsto įsitikinimo standartas

Antras civiliniame procese paplitęs įrodinėjimo standartas yra pagrįsto įsitikinimo standartas, kuris kartais įvardijamas ir kaip beveik visiško arba protingo įsitikinimo standartas. Šis įrodinėjimo standartas yra būdingas kontinentinės teisės tradicijos valstybėms. Priešingai nei didesnės tikimybės standartas, šis standartas labiau akcentuoja teisėjo vidinį įsitikintą, t. y. subjektyviąją įsitikinimo pusę.

Pagrįsto įsitikinimo standarto ištakos siekia Didžiąją Prancūzijos revoliuciją ir Apšvietos amžių. Vėlyvajame XVIII ir ankstyvajame XIX amžiuose procese įsivyravus laisvo įrodymų vertinimo principui, buvo kritiškai vertinami bet kokie ribojimai ir apsunkinimai taikomi teisėjams, todėl griežto ir objektyvaus įrodinėjimo standarto nustatymas nebūtų atitikęs laikmečio dvasios. Šis standartas reikalauja, kad teisėjas būtų „intymiai“ ir individualiai įsitikinęs. Grubiai tariant, nesvarbu, ar teisėjas turi ypač tvirtą racionalų ir įrodomąjį pagrindą tikėti tuo, kuo jis tiki. Gilus individualus įsitikinimas turi būti gerai išsaknijęs teisėjo jausmuose, kad atsirastų „moralinis tikrumas“ dėl bylos faktų. Šis standartas neįpareigoja remtis koku nors aiškiu įsitikinimo laipsniu, šis standartas įpareigoja remtis tik asmenine teisėjo sąžine³².

Pagrįsto įsitikinimo standartas yra taikomas Vokietijos civiliniame procese. Vokietijos civilinio proceso kodekso (vok. *Zivilprozessordnung*) 286 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „teismas savo nuožiūra bei įsitikinęs, atsižvelgęs į visą posėdžio turinį ir rezultatus, gautus remiantis įrodymais, jeigu tokių yra, nusprendžia, ar faktas yra tiesa ar netiesa“³³. Vokietijos Federalinis Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad „teisėjas turi ir privalo turėti tokio laipsnio tikrumą, kuris būtų naudingas praktiniame gyvenime, kuris nutildo abejones, jų visiškai nepanaikindamas“³⁴.

Panašaus pobūdžio įrodinėjimo standartas taikomas ir Prancūzijos civilinio proceso teisėje, kurioje standartas apibūdinamas terminu „gilus įsitikinimas“ (pranc. *intime conviction*). Įdomu tai, kad tiek Vokietijoje, tiek Prancūzijoje panašus standartas taikomas tiek baudžiamajame, tiek civiliniame procese. Pavyzdžiui, C. Engel, atskleidždamas *intime conviction* sampratą, pasitelkia Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekso 353 straipsnį: „<...> teisė jų klausia vienintelio klausimo, kuris visiškai atskleidžia jų pareigą: ar tu jautiesi įsitikinęs?“³⁵

Kaip matyti iš pateikto apibūdinimo, šis standartas, priešingai nei didesnės tikimybės standartas, suponuoja kiek aukštesnį įsitikinimo laipsnį nei 51 procentą. Aukštesnis įsitikinimo laipsnis leidžia

³² TARUFFO, Michele (2003). Rethinking the Standards of Proof. *The American Journal of Comparative Law*, 51(3), 667.

³³ Vokietijos Federacinės Respublikos civilinio proceso kodeksas. 2005 m. gruodžio 5 d. [interaktyvus]. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

³⁴ SCHWEIZER, Mark (2013-07-01). The Civil Standard of Proof – What is it Actually? *Max Planck Institute for Research on Collective Goods* [interaktyvus]. http://homepage.coll.mpg.de/pdf_dat/2013_12online.pdf, p. 4.

³⁵ ENGEL, Christoph (2009). Preponderance of the Evidence Versus in Time Conviction: A Behavioral Perspective on a Conflict between American and Continental European Law. *Vermont Law Review*, 33, 440.

teigti, kad šis standartas išsprendžia kai kurias didesnės tikimybės standarto problemas. Pagrįsto įsitikinimo standartas eliminuoja kai kurių kognityvinių šališkumų riziką. Be to, šio standarto šalininkai teigia, kad šis standartas yra pakankamai lankstus, o tai leidžia jį pritaikyti prie kiekvienos konkrečios civilinės bylos poreikio, atsižvelgiant į bylos įrodinėjimo dalyką, šalių pateikiamus įrodymus, taikytiną teisę ir kt. Šis standartas teisėjui leidžia neapsistoti ties galimai klaidingu įsitikinimu byloje, nes, toli gražu, ne visais atvejais tai, kas labiau tikėtina, būtinai yra tiesa. Galų gale, net ir šio standarto kritikai pastebi, kad pagrįsto įsitikinimo standartas gali tikslingiau nulemti teisingą teisės aktų pritaikymą ir pažeistų teisių gynimą³⁶. Nepaisant šių privalumų, pagrįsto įsitikinimo standartas pasižymi ir tam tikrais trūkumais, kurie yra detalizuojami toliau.

Pirma, šis standartas nulemia praktiškai neribotą teisėjo laisvę ir plačią diskreciją sprendžiant dėl faktinių aplinkybių nustatymo. Kaip minėta, pagrįsto įsitikinimo standartas nepateikia objektyvaus kriterijaus, kuriuo remdamasis teisėjas gali vadovautis įrodinėjimo procese. M. Taruffo nurodo, kad teisėjo vidinis įsitikinimas yra tarsi juodoji dėžė, kuri paliekama asmeninei teisėjo sąžinei³⁷. Tokia plati diskrecija atneša nemažai teisinio neaiškumo įrodinėjimo procese. Pagrįsto įsitikinimo standartas yra gana abstraktus procesinis reikalavimas, kuris nesuteikia objektyvių kriterijų, kuriais vadovaujantis būtų galima konstatuoti, kad teisėjas pasiekė reikiamą įsitikinimą.

Šią pagrįsto įsitikinimo standarto problemą kai kurie teisės doktrinos atstovai siekia išspręsti pasi-
telkdami protingo ir gyvenimo aplinkybes suprantančio žmogaus kriterijų. Pagrįstas įsitikinimas yra toks teismo įsitikinimas, kai kiekvienam protingam ir gyvenimo aplinkybes suprantančiam žmogui nelieta abejonių dėl bylai reikšmingos aplinkybės buvimo ar nebuvimo³⁸. Nepaisant to, šis kriterijus taip pat nesuteikia daugiau teisinio aiškumo. Iki galo ir nėra aišku, kas yra tas protingas žmogus? Vienam žmogui gali atrodyti, kad faktinė aplinkybė iš tikrųjų įvyko, o kitam visiškai priešingai, bet tai nebūtinai reiškia, kad vienas žmogus protingas, o kitas ne. Todėl protingo žmogaus kriterijus yra toks pats subjektyvus kriterijus, kaip ir pats vidinis teismo įsitikinimas.

Antra, pagrįsto įsitikinimo standartas įrodinėjimo našta turinčią šalį pastato į sudėtingą poziciją. Kaip minėta, vienas iš esminių didesnės tikimybės standarto privalumų yra tai, kad šis standartas subalansuoja šalių padėtį įrodinėjimo procese (žr. 2.1. dalį). Kita vertus, pagrįsto įsitikinimo standartas gali išbalansuoti šią pusiausvyrą, nes dėl aukštesnio įsitikinimo laipsnio šaliai gali būti per sudėtinga įrodyti ieškinio pagrindą sudarančias aplinkybes. Šis pagrįsto įsitikinimo standarto trūkumas buvo pastebėtas ir teisės doktrinoje. Pavyzdžiui, JAV mokslininkai K. Clermont ir E. Sherwin stebisi, kaip kontinentinės teisės tradicijos atstovai gali būti tokie neteisūs taikydami pagrįsto įsitikinimo standartą tiek civilinėse, tiek baudžiamosiose bylose³⁹.

Trečia, pagrįsto įsitikinimo standarto turinys nėra išplėtotas. Teisės doktrinoje pastebima, kad dėl laisvo įrodymų vertinimo principo įtakos kontinentinėje Europoje nei teisės doktrina, nei teismų praktika nesugebėjo išplėtoti aiškaus šio standarto turinio⁴⁰. Pavyzdžiui, Prancūzijos civilinio proceso

³⁶ CLERMONT, Kevin M.; SHERWIN, Emily (2002). Comparative View of Standards of Proof. *The American Journal of Comparative Law*, 50(2), 269.

³⁷ TARUFFO, Michele (2003). Rethinking the Standards of Proof. *The American Journal of Comparative Law*, 51(3), 667.

³⁸ Pavyzdžiui, žr.: NEKROŠIUS, Vytautas (2004). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodeksų normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė. *Justitia*, 3(57), 14.

³⁹ CLERMONT, Kevin M.; SHERWIN, Emily (2002). Comparative View of Standards of Proof. *The American Journal of Comparative Law*, 50(2), 243.

⁴⁰ CLERMONT, Kevin M.; SHERWIN, Emily (2002). Comparative View of Standards of Proof. *The American Journal of Comparative Law*, 50(2), 274.

teisės doktrinoje nurodoma, kad, taikant laisvo įrodymų vertinimo principą, įrodinėjimo standartas neturi reikšmės ir apskritai nėra diskusijų objektas⁴¹.

Taigi, pagrįsto įsitikinimo standartas yra plačiai kontinentinėje Europoje paplitęs įrodinėjimo standartas, reikalaujantis, kad teisėjas būtų pagrįstai įsitikinęs dėl faktinės aplinkybės (ne)egzistavimo. Kai kuriose jurisdikcijose laikomasi pozicijos, kad šis standartas reikalauja didesnio įsitikinimo laipsnio nei didesnės tikimybės standartas. Kaip ir didesnės tikimybės standartas, pagrįsto įsitikinimo standartas neapsieina be kritikos, kuri orientuota į šio standarto neaiškų turinį, per didelį subjektyvumą ir šalių procesinių galimybių išbalansavimą.

3. Įrodinėjimo standartas Lietuvos civiliniame procese: *status quo*

Apžvelgus du labiausiai civiliniame procese paplitusius įrodinėjimo standartus metas pereiti prie trečiojo tyrimo uždavinio – atskleisti įrodinėjimo standarto *status quo* Lietuvos civiliniame procese.

CPK konkrečiai nereglamentuoja įrodinėjimo standarto, tačiau kaip nurodoma teisės doktrinoje, tiek CPK normų analizė, tiek CPK kūrimo istorija, tiek Lietuvos civiliniame procese pripažįstamas materialiosios tiesos nustatymo tikslas leidžia teigti, kad Lietuvos civiliniame procese turėtų būti taikomas pagrįsto įsitikinimo standartas⁴². Nepaisant to, LAT praktika ilgą laiką nepateikė aiškaus atsakymo dėl Lietuvos civiliniame procese taikomo įrodinėjimo standarto. Be to, LAT praktika dėl įrodinėjimo standarto buvo ne tik nevienoda, bet ir prieštaringa. Kai kuriose nutartyse LAT nurodydavo, kad Lietuvos civiliniame procese yra taikomas didesnės tikimybės standartas, o kitose buvo prieinama prie visiškai priešingos išvados, kad Lietuvos civiliniame procese yra taikomas pagrįsto įsitikinimo standartas. Toliau pateikiama lentelė, geriau iliustruojanti šią prieštaringą teismų praktiką:

Didesnės tikimybės standartas	Pagrįsto įsitikinimo standartas
„Ar tam tikros aplinkybės, susijusios su ginčo dalyku, egzistavo arba neegzistavo, teismas sprendžia remdamasis tikimybių pusiausvyros principu. Jeigu pateikti įrodymai leidžia teismui padaryti išvadą, kad yra didesnė tikimybė, jog tam tikri faktai egzistavo, negu neegzistavo, teismas pripažįsta tuos faktus nustatytais“ ⁴³	„CPK nekonkretizuojama, koks turi būti teismo įsitikinimo laipsnis. CPK įtvirtintas socialinio civilinio proceso modelis, todėl įrodinėjimo procese taikytinas aukštesnis įrodinėjimo standartas. Tokia įrodinėjimo standarto samprata suponuoja tai, kad įrodinėjimo apimties kriterijumi laikytinas protingo žmogaus etalonas ir faktas pripažintinas įrodytu esant visiškam arba beveik visiškam vidi- niam teismo įsitikinimui. Kilus abejonių dėl fakto buvimo (nebuvo), teismas turėtų patikslinti šalių naštą įrodinėti, įgyvendindamas išaiškinimo pareigą (CPK 159 straipsnis, 179 straipsnio 1 dalis, 225 straipsnis).“ ⁴⁴

⁴¹ OUDIN, Martin (2015-09-27). Evidence in Civil Law – France. *Institute for Local Self Government and Public Procurement Maribor* [interaktyvus]. <http://www.lex-localis.press/index.php/LexLocalisPress/catalog/book/28>, p. 27.

⁴² NEKROŠIUS, Vytautas; BARTKUS, Jurgis (2024). Įrodinėjimo standarto paieškos Lietuvos Respublikos civiliniame procese. *Teisė*, 132, 17.

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004-12-30 nutarimas Nr. 51. Apžvalga dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą.

⁴⁴ Pavyzdžiui, žr.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-05-10 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-206/2010.

Didesnės tikimybės standartas	Pagrįsto įsitikinimo standartas
„Įrodinėjimas civiliniame procese turi savo specifiką – nenustatyta, kad teismas gali daryti išvadą apie tam tikrų faktų buvimą tik tada, kai dėl jų egzistavimo absoliučiai nėra abejonų; išvadą apie faktų buvimą teismas civiliniame procese gali daryti ir tada, kai tam tikros abejonės dėl fakto buvimo išlieka, tačiau byloje esančių įrodymų visuma leidžia manyti esant labiau tikėtina atitinkamą faktą buvus, nei jo nebuvus. Įrodymų pakankamumas civiliniame procese grindžiamas vadinamąja tikėtinumo taisykle (tikimybių pusiausvyros principu). Vadoavimasis tikimybių pusiausvyros principu teismui priimant procesinį sprendimą negali būti prilygintas teismo procesinio sprendimo pagrindimui prielaidomis, nes tai draudžia proceso įstatymai“ ⁴⁵	„CPK nekonkretizuojama, koks turi būti teismo įsitikinimo laipsnis. CPK įtvirtintas įrodinėjimo standartas, pagal kurį įrodinėjimo apimties kriterijumi laikytinas protingo žmogaus etalonas ir faktas, pripažintinas įrodytu esant visiškam arba beveik visiškam vidiniam teismo įsitikinimui. <...> Šiame kasacinio teismo nuosekliai plėtojamos praktikos kontekste teisėjų kolegija pažymi, kad bylose turi būti pasiektas protingas įsitikinimas faktų buvimu arba nebuvimu.“ ⁴⁶

Pateikta LAT nutarčių apžvalga rodo, kad ilgą laiką civilinėse bylose galėjo būti taikomi du skirtingi įrodinėjimo standartai. Tačiau reikšmingas pokytis įvyko LAT 2024 m. vasario 8 d. priėmus nutartį civilinėje byloje Nr. e3K-3-9-1075/2024. LAT nurodė, kad Lietuvos civiliniame procese yra taikomas pagrįsto įsitikinimo standartas, pagal kurį reikalaujama, kad teisėjas būtų pagrįstai ir asmeniškai įsitikinęs dėl bylos faktinių aplinkybių egzistavimo. Kaip nurodo LAT, pagrįstas įsitikinimas formuoja teisėjo vidinį tikrumą dėl bylos faktų. Šis standartas nereikalauja pašalinti visų abejonų dėl bylos faktinių aplinkybių – teisėjas privalo turėti tokio laipsnio tikrumą, kuris tik pašalina esmines abejonas, abejonų visiškai nepanaikindamas⁴⁷.

Atlikus LAT praktikos tyrimą, po 2024 m. vasario mėn. galime pastebėti, kad LAT priėmė net 21 nutartį, kuriose nurodė, kad Lietuvos civiliniame procese yra taikomas pagrįsto įsitikinimo standartas⁴⁸. Pavyzdžiui, vienoje iš LAT nutarčių nurodoma, kad apeliacinis teismas laikėsi pagrįsto įsitikinimo standarto, nes, atsižvelgiant į byloje pateiktus įrodymus, apeliacinis teismas darė pagrįstas (ne tikėtinas) išvadas⁴⁹. Maža to, po 2024 m. vasario 8 d. nutarties galime rasti ne vieną Lietuvos apeliacinio teismo⁵⁰ ir apygardų teismų⁵¹ nutartį, kurioje pripažįstamas būtent pagrįsto įsitikinimo standartas. Pavyzdžiui, vienoje iš šių bylų Lietuvos apeliacinis teismas nenustatė apeliančės nuostolių atsiradimo fakto ir dydžio, nors pati apeliančė pateikė tam tikrus duomenis iš apeliančiai parduodamų ir perkamų finansinių sandorių vidaus apskaitos sistemos, finansinių sandorių sąskaitas faktūras, mokėjimo nurodymus, kitus dokumentus⁵².

⁴⁵ Pavyzdžiui, žr.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020-04-22 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-110-916/2020; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021-04-14 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-58-701/2021.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-10-27 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-416/2011.

⁴⁷ Papildomai žr.: NEKROŠIUS, Vytautas; BARTKUS, Jurgis (2024). Įrodinėjimo standarto paieškos Lietuvos Respublikos civiliniame procese. *Teisė*, 132, 15.

⁴⁸ Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025-06-30 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-1-781/2025; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025-06-16 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-110-1075/2025.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025-06-05 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-89-381/2025.

⁵⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2025-10-23 nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-399-910/2025; Lietuvos apeliacinio teismo 2025-10-21 nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-338-798/2025.

⁵¹ Klaipėdos apygardos teismo 2025-10-23 nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-912-524/2025; Vilniaus apygardos teismo 2025-10-21 nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-2938-1187/2025.

⁵² Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-399-910/2025.

Tiesa, LAT 2024 m. vasario 8 d. nutarties įtaka teismų praktikai nėra vienoda. Iki šiol galime rasti to paties LAT nutarčių, kuriose grįžtama prie didesnės tikimybės standarto⁵³. Be to, detalčiai įvertinti, ar šio atveju pasikeitė ne tik nutarčių tekstas, bet ir pačių teisėjų mąstymo būdas, t. y. jų kognityviniai procesai įrodymų vertinimo metu, turėtų būti tolimesnių tyrimų objektas. Nepaisant to, vien pats faktas, kad tiek LAT, tiek kiti teismai pradėjo plačiai remtis LAT 2024 m. vasario 8 d. nutartimi, signalizuoja tam tikrą pokytį įrodinėjimo standarto kontekste.

Taigi, Lietuvos civilinis procesas ilgą laiką nepasižymėjo vieningai taikomu įrodinėjimo standartu. LAT praktika taikydavo skirtingus įrodinėjimo standartus – vienos nutartyse LAT pripažino didesnės tikimybės standartą, o kitose – pagrįsto įsitikinimo standartą. Situacija pasikeitė 2024 m. vasario 8 d. LAT priėmus nutartį, kurioje pripažinta, kad Lietuvos civiliniame procese yra taikomas pagrįsto įsitikinimo standartas. Po šios nutarties pagrįsto įsitikinimo standartas pradėjo įsivyrėti tiek LAT, tiek Lietuvos apeliacinio teismo, tiek apygardų teismų praktikoje.

4. Įrodinėjimo standartas Lietuvos civiliniame procese: *quo vadis?*

Ar po LAT 2024 m. vasario 8 d. nutarties įvykęs pokytis, kuris Lietuvos civiliniame procese įtvirtino pagrįsto įsitikinimo standartą, yra teigiamas? Teisės doktrinoje galime rasti pozicijų, kad konkretaus įrodinėjimo standartas pasirinkimas apskritai yra tik savitiktis, t. y. nieko nelemiantis. Šios pozicijos šalininkų teigimu, nėra taip svarbu kurį iš įrodinėjimo standartų taikysime. Galiausiai, vis tiek viskas atsiremia į subjektyvią teisėjo faktinių aplinkybių interpretaciją, o laisvo įrodymų vertinimo principas tai tik patvirtina. Todėl ir pati diskusija dėl konkretaus standarto pasirinkimo nėra tikslinga⁵⁴.

Tokia pozicija yra klaidinga. Šiame straipsnyje jau pateiktas ne vienas normatyvinis argumentas, patvirtinantis šių dviejų standartų skirtumus (žr. 2 dalį). Papildomai skirtingų standartų įtaką teisėjams patvirtina elgsenos ekonomikos srityje atlikti empiriniai tyrimai. Pavyzdžiui, 2009 m. C. Engel atliktu tyrimu nustatyta, kad tyrimo dalyviai, kurie buvo įpareigoti vienu atveju vadovautis didesnės tikimybės standartu, o kitu baudžiamosiose bylose taikomu pagrįstų abejonių nebuvimo standartu, skirtingai vertino jiems pateiktus įrodymus. Vadovaudamiesi pagrįstų abejonių nebuvimo standartu tyrimo dalyviai taikė griežtesnius įrodymų nuoseklumo reikalavimus. Dalyviai buvo linkę išteisinti asmenį, jei prokuroro pateikta istorija nederą su pateiktais, net ir nereikšmingais, įrodymais. Be to, dalyviai, taikydami pagrįstų abejonių nebuvimo standartą, netoleravo nė šešėlio abejonės dėl istorijos loginio nuoseklumo⁵⁵.

Panašaus tyrimo, kuriame tyrimo dalyviams būtų leista remtis pagrįsto įsitikinimo standartu, nebuvo atlikta. Nepaisant to, šis empirinis tyrimas rodo, kad sprendimų priėmėjai skirtingai reaguoja į iš anksto nustatytą įrodinėjimo standartą, todėl konkretaus įrodinėjimo standarto pasirinkimas yra svarbus. Tačiau klausimas – ar Lietuvos civilinis procesas teisingai pasirinko pagrįsto įsitikinimo standartą – iš tiesų sudėtingas. Tiek didesnės tikimybės standartas, tiek pagrįsto įsitikinimo standartas pasižymi savais minusais ir plusais. Viena vertus, atsižvelgiant į subjektyvų pagrįsto įsitikinimo standarto pobūdį, tiek šalys, tiek pats teismas gali pasigesti aiškaus atsakymo į klausimą – kada pagrįstas įsitikinimas yra pasiektas? Kita vertus, pagrįsto įsitikinimo standartas yra labiausiai suderinamas su CPK nuostatomis ir – tai labai svarbu – su socialinio civilinio proceso modeliu, kuriuo grindžiama visa Lietuvos civilinio proceso teisė.

⁵³ Pavyzdžiui, žr.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025-07-04 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-97-901/2025.

⁵⁴ BRINKMANN, Moritz (2004). The Synthesis of Common and Civil Law Standard of Proof Formulae in the Ali / Unidroit Principles of Transnational Civil Procedure. *Uniform Law Review*, 9(4), 891.

⁵⁵ ENGEL, Christoph (2009). Preponderance of the Evidence Versus in Time Conviction: A Behavioral Perspective on a Conflict between American and Continental European Law. *Vermont Law Review*, 33, 461.

Didesnės tikimybės standartas irgi vertinamas nevienodai. LAT nuėjus skirtingu keliu ir pripažinus didesnės tikimybės standartą, šis standartas leistų labiau subalansuoti šalių lygiateisiškumą bei sprendimų priėmimo procese pasitelkti tam tikrą objektyvų kriterijų, t. y. tikimybę. Kita vertus, tokiu atveju susidurtume su elgsenos ekonomikos iškeltomis problemomis, kurios atskleidžia per mažą šio standarto reikalaujamą įsitikinimo laipsnį. Šio standarto pripažinimas taip pat reikštų, kad Lietuvos teisėjai privalėtų pasitelkti Bayeso mąstymą (angl. *Bayes reasoning*), t. y. sprendimų priėmimą remiantis tikimybėmis. Tai – be abejo – keltų nemažai problemų ne vien dėl poreikio įgyti nemažai žinių logikos, sprendimo priėmimo srityse, bet ir dėl šių žinių pritaikymo praktikoje.

Šie teoriniai pamąstymai dažnai leidžia mums užmiršti, kad teisė nėra tikslusis mokslas. Teisiniai reiškiniai nėra idealūs ar objektyviai išmatuojami, o priešingai – dažnai jie pasižymi tiek privalumais, tiek trūkumais. Ne išimtis ir didesnės tikimybės, ir pagrįsto įsitikinimo standartai. Po ilgai trukusio praktikos išsiskyrimo LAT priėmė Lietuvos civiliniam procesui svarbų sprendimą – Lietuvos civiliniame procese yra taikomas pagrįsto įsitikinimo standartas. Ir tai buvo teigiamas sprendimas – šios praktikos teigiamas vertinimas turėtų remtis ne tik tuo, kad pagrįsto įsitikinimo standartas yra artimiausias CPK ar tuo, kad nemažai Lietuvos teismų vieningai pradėjo taikyti pagrįsto įsitikinimo standartą. Ne mažiau svarbu yra tai, kad LAT pasirinko konkretų įrodinėjimo standartą, o kaip teigė garsus JAV teisėjas Louis Brandeis: „<...> daugeliu atvejų svarbiau, kad taikytina teisės norma būtų nustatyta, nei kad ji būtų nustatyta teisingai“⁵⁶.

Išvados

1. Įrodinėjimo standartas yra teisėjo įsitikinimo laipsnis, kurį pasiekus teisėjas turi konstatuoti faktines aplinkybes. Įrodinėjimo standartas atlieka šias funkcijas: 1) veikia kaip tam tikros gairės, leidžiančios teisėjui atsakyti į klausimą – pagal kokius kriterijus būtų galima nustatyti, ar faktas yra įrodytas, ar ne?; 2) paskirsto riziką proceso šalims; 3) nustato ir sumažina klaidos riziką įrodinėjimo procese; 4) užtikrina teismo sprendimo teisėtumą; 5) gali atgrasyti teisės subjektus nuo nepageidaujamo ar prieštaraujančio teisei elgesio.
2. Civiliniam procesui būdingiausi standartai yra didesnės tikimybės standartas ir pagrįsto įsitikinimo standartas. Pagal didesnės tikimybės standartą, kuris dažniausiai siejamas su bendrosios teisės tradicija, faktinė aplinkybė laikoma įrodyta, kai teisėjui labiau tikėtina, kad ši faktinė aplinkybė buvo nei nebuvo. Remiantis pagrįsto įsitikinimo standartu, dažniausiai aptinkamu kontinentinės teisės tradicijoje, reikalaujama, kad teisėjas būtų pagrįstai įsitikinęs dėl faktinės aplinkybės egzistavimo.
3. Lietuvos civilinio proceso teisė ilgą laiką nepateikė aiškaus atsakymo į klausimą – kuris įrodinėjimo standartas yra taikomas civilinėse bylose. LAT taikydavo tiek didesnės tikimybės, tiek pagrįsto įsitikinimo standartus. Situacija pasikeitė 2024 m. vasario 8 d. LAT priėmus nutartį, kurioje pripažinta, kad Lietuvos civiliniame procese yra taikomas pagrįsto įsitikinimo standartas. Po šios nutarties pagrįsto įsitikinimo standartas pradėjo įsivyrėti tiek LAT, tiek Lietuvos apeliacinio teismo, tiek apygardų teismų praktikoje.
4. Lietuvos civilinis procesas turėtų pasižymėti vienodai taikomu įrodinėjimo standartu. Tiek pagrįsto įsitikinimo, tiek didesnės tikimybės standartai turi ir trūkumų, ir privalumų. Vis dėlto šiuo atveju LAT sprendimas nustatyti pagrįsto įsitikinimo standartą turėtų būti vertinamas teigiamai, nes šis standartas yra artimiausias CPK ir nemažai Lietuvos teismų pradėjo akcentuoti pagrįsto įsitikinimo standarto taikymą civiliniame procese.

⁵⁶ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1932-04-11 sprendimas *Burnet v. Coronado Oil & Gas Co.*, 285 U.S. 393.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. 2002 m. vasario 28 d., *Valstybės žinios*, Nr. 36-1340.
Vokietijos Federacinės Respublikos civilinio proceso kodeksas. 2005 m. gruodžio 5 d. [interaktyvus]. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

Specialioji literatūra

- CLERMONT, Kevin M.; SHERWIN, Emily (2002). Comparative View of Standards of Proof. *The American Journal of Comparative Law*, 50(2).
- ENGEL, Christoph (2009). Preponderance of the Evidence Versus in Time Conviction: A Behavioral Perspective on a Conflict between American and Continental European Law. *Vermont Law Review*, 33.
- FULLER, Lon L. (1964). *The Morality of Law*. Yale University Press.
- GLOVER, Richard (2017). *Murphy on Evidence. 15th Edition*. Oxford University Press.
- KAHNEMAN, Daniel; SIBONY, Olivier; SUNSTEIN, Cass R. (2021). *Noise: A Flaw in Human Judgment*. Little, Brown Spark.
- KAPLOW, Louis (2012). Burden of Proof. *Yale Law Journal*, 121, 738–859.
- LEUBSDORF, John (2016). The Surprising History of the Preponderance Standard of Civil Proof. *Florida Law Review*, 67(5), 1–52.
- MIKELĖNAS, Valentinas (2005). Įrodymų pakankamumo problema civiliniame procese. Iš: NEKROŠIUS, Vytautas et al. *Tarptautinės konferencijos medžiaga „Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme reforma Baltijos jūros regiono valstybėse ir centrinėje Europoje“*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- MIKELĖNAS, Valentinas et al. (2020). *Civilinio proceso teisė. Bendroji dalis. 1 knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- NEKROŠIUS, Vytautas (2004). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodeksų normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė. *Justitia*, 3(57).
- NEKROŠIUS, Vytautas; BARTKUS, Jurgis (2024). Įrodinėjimo standarto paieškos Lietuvos Respublikos civiliniame procese. *Teisė*, 132, 8–19 [interaktyvus]. <https://doi.org/10.15388/Teise.2024.132.1>
- RITOV, Ilana; BARON, Jonathan (1990). Reluctance to Vaccinate: Omission bias and Ambiguity. *Journal of Behavioral Decision Making*, 3(4), 263–277. <https://doi.org/10.1002/bdm.3960030404>
- SCHWEIZER, Mark (2013-07-01). The Civil Standard of Proof – What is it Actually? *Max Planck Institute for Research on Collective Goods* [interaktyvus]. http://homepage.coll.mpg.de/pdf_dat/2013_12online.pdf
- SCHWEIZER, Mark (2015). Loss Aversion, Omission Bias and the Civil Standard of Proof. In: MATHIS, Klaus (ed.). *European Perspectives on Behavioural Law and Economics*. Springer.
- TARUFFO, Michele (2003). Rethinking the Standards of Proof. *The American Journal of Comparative Law*, 51(3), 659–677.
- TEREBEIZA, Žilvinas (2011). Tiesos nustatymo problema šiuolaikiniame civiliniame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 3(3), 1015–1029.
- THALER, Richard; SUNSTEIN, Cass R. (2021). *Nudge: The Final Edition*. Penguin Books.
- VALANČIUS, Virgilijus; DRIUKAS, Artūras (2006). *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
- ZAMIR, Eyal; RITOV, Ilana (2012). Loss Aversion, Omission Bias, and the Burden of Proof in Civil Litigation. *The Journal of Legal Studies*, 41(1), 165–207.

Teismų praktika

Lietuvos teismų praktika

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025-06-05 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-89-381/2025.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025-06-30 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-1-781/2025.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025-06-16 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-110-1075/2025.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024-02-08 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-9-1075/2024.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021-04-14 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-58-701/2021.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020-04-22 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-110-916/2020.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016-11-22 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-368-942/2016.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-10-27 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-416/2011.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-05-10 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-206/2010.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004-12-30 nutarimas Nr. 51. Apžvalga dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą.
Lietuvos apeliacinio teismo 2025-10-23 nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-399-910/2025.
Lietuvos apeliacinio teismo 2025-10-21 nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-338-798/2025.
Klaipėdos apygardos teismo 2025-10-23 nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-912-524/2025.
Vilniaus apygardos teismo 2025-10-21 nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-2938-1187/2025.

Užsienio teismų praktika

Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 2011-06-09 sprendimas *Microsoft Corp. v. i4i Limited Partnership et al.*, No. 10-290.
Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1958-06-30 sprendimas *Speiser v. Randall*, No. 357 U.S. 513.
Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1932-04-11 sprendimas *Burnet v. Coronado Oil & Gas Co.*, 285 U.S. 393.

Dr. Jurgis Bartkus, LL.M. yra Vilniaus universiteto Teisės fakulteto asistentas. Pagrindinės mokslinių interesų sritys – įrodymai ir įrodinėjimas, arbitražo teisė, civilinio proceso teisė, romėnų teisė, ekonominė teisės analizė.

Jurgis Bartkus, PhD, LL.M. is an assistant professor at Vilnius University, Faculty of Law. His main areas of research include evidence, arbitration, civil procedure, Roman law, and economic analysis of law.